

Матеріали

Богдан ЖЕПЛИНСЬКИЙ

ПОБУТ УКРАЇНСЬКИХ СВЯЩЕНИКІВ В ГАЛИЧИНІ першої половини ХХ століття

Побут українського духовенства у вельми непростий період — першу пол. ХХ ст. — висвітлено недостатньо. У статті на прикладі життя нашого батька, дідуся та знайомих мені тодішніх священників окреслюються характерні епізоди з їхнього життя та діяльності.

Ключові слова: священничий побут, історія, «Просвіта», «Рідна школа».

1. Побут в парохії с. Завадка Риманівська

Мій батько, Жеплинський Михаїл Григорович, народився 27.07.1899 р. у багатодітній селянській сім'ї Григорія та Теодозії (з роду Мацькало) в с. Вороблевичі на Дрогобиччині. Всі Жеплинські відрізнялися великою кмітливістю, добре вчилися, чоловіки дуже любили коней, були добрими вершниками, а в час військової служби — відмінними кавалеристами.

Наш батько, Михайло Жеплинський, закінчивши Перемишльську Духовну семінарію, в рік після священничих свячень одержав першу посаду завіда-теля (так тоді називали посаду адміністратора) парохії в с. Хоробрів на Сокальщині. Перед висвяченням батько одружився з Наталією Мизь, дочкою о. Йосифа Мизя та Казимири (з роду Хрущевських). Обидва роди (Мизи та Хрущевські) славились своїми предками, вчинки яких були широко відомі в Галичині. Батько Наталії Жеплинської — наш прадід о. Еміліян Мизь очолював, разом з молодим ще тоді Андреєм Шептицьким, одну із перших паломницьких прощ галичан до Святої Землі, за що одержав нагородного Хреста від тодішнього Папи Римського. Ця подія описана в книжці о. Юліана Дзеровича «Як то Русь ходила слідами Данила» [1]. А представник роду Хрущевських, Іван Хрущевський, був обраний бургомістром Тереховлі, і таким чином став першим бургомістром українцем цього славного міста.

Предки із родів Жеплинських та Мизів, були з дрібної української шляхти, мали представників, які славились своїми вояцькими чи благочинними подвигами і мали в своєму роді почесні герби: Жеплинські — герб «Погоня» (1762 р.), Мизи і споріднені з ними Чемеринські — герби «Габданк» (1783 р.) та «Юноша» (1732 р.), а Хрущовські — герб «Гоздава» (1809 р.). До роду Мизів «по Куделі» (матин рід) примикав і рід Левицьких гербу («Рогаль») представник якого — кардинал митрополит Михаїл Левицький (1774—1858 рр.).

Батько з матцею в селі Хоробрів активно включились в суспільно-громадське життя села, а батько ревно виконував також свої священничі обов'язки, отож вже через рік одержав подяку та ревнительську грамоту від єпископа Йосафата Коциловського. А через деякий час єпископ Коциловський викликав батька до Перемишля, де тоді містилася єпископська управа Перемишльської дієцезії, і за-

О. Михайло Жеплинський

пропонував батькові нову, вже постійну посаду пароха в курортному місті Криниця (тепер Польща).

— Хочу післати Вас, отче Михайле, утверджувати українство на нашій, дорогій мені Лемківщині. І хоч тепер на Лемківщині нас чекає не легка праця, Ви, молода, енергійна людина, справитесь! На це Вас і благословляю! — сказав єпископ Йосафат Коциловський та вручив батькові грамоту — призначення на нову посаду.

Так батько став парохом греко-католицької парохії в курортному місті Криниця на Лемківщині, куди переїхав з мамцею та своїм першим сином Ростиславом, який народився в 1926 р.

В Криниці батько старався виконувати сумлінно не тільки свої священні обов'язки, але також велику добродію та суспільно-корисну працю у різних об'єднаннях, товариствах та організаціях. Зокрема, батько приєднав до своєї церкви народного умільця, художника-примітивіста Никифора Дровняка (відомого згодом як Никифор з Криниці), для якого мамця закупила багато «кредок» (кольорових крейд і олівців), паперу, постійно підгодувала його та часто переночовувала на плебанії. А щедрий Никифор закидував наших родичів численними своїми малюнками. На жаль, щасливе життя наших батьків було засмучене важкою хворобою їхнього сина, а мого братчика Ростислава, який незабаром помер. Батьки

важко пережили цю втрату. Плебанія в Криниці нагадувала мамці про втраченого сина і лікарі порадили батькові змінити місце проживання. Батько звернувся до єпископа Й. Коциловського, і незабаром він призначив батька парохом в с. Завадка Риманівська біля містечка Дуклі на Лемківщині. Згодом, 5.04.1929 р., на радість мамці і батька, народився і я. Тут провів свої перші дитячі роки, і про священничий побут в цьому селі можу розказати вже детальніше.

На той час дерев'яна церква Пресвятої Богородиці в Завадці Риманівській була обнесена мурованою огорожею. Церква мала три вівтарі: великий вівтар і два бічні. До Завадчанської парохії належала також дочірня церква в с. Кам'яниці, а також хутір Абрамів (всього 1528 душ парохіян). До парохії належало 198 моргів поля, невеликий ліс [3, с. 64].

До Приходства (плебанія) в с. Завадка Риманівська належав житловий будинок, велика стайня, стодола і клуня. Будинок був мурований (цегляний), мав досить багато приміщень (всього 12, включаючи комори) і дві прибудовані дерев'яні веранди. Все господарство, разом з досить великим садом (в основному вишні, черешні, сливи і яблуні), було обгороджено і розміщено неподалік від церкви. Перед житловим будинком був город з грядками, де мамця засівала і плекала городину (петрушку, моркву, часник, цибулю й інше потрібне для щоденного вжитку). Всі ці грядки мамця обробляла сама, і тільки деколи допомагала їй двоюрідна сестра батька, яка жила разом з нами і в основному займалась куховарською справою: випіканням хліба, приготуванням їжі для всієї родини та челяді. До челяді належав постійний фірман, який доглядав коней, і тимчасові, сезонні робітники, які в різні пори року допомагали батькам в господарстві (пастух, ціпаки, молотники, женці, косарі).

Батько, селянський син, дуже дивувався, чому житловий будинок збудували такий великий, який важко належно обжити і в зимовий час опалювати. Тому, крім великої кухні з пекарською піччю і цементованою долівкою, були обжиті невеликий передпокій, спальня, канцелярія парохії (батьків кабінет), кімната для сестринки Марії (Марисі) та гостинна кімната-салон. Окремо була приготована, яка опалювалась тільки при необхідності, кімната для приїжджих гостей. Попередній парох, москвофіл, використовував тільки дві чи три кімнати, решта стояли пустою. В одній із кімнат завів був своєрідний

звіринець (розводив, здається, лисиць), чим дуже знищив долівку кімнати.

Основним місцем перебування для нас з братом (мій брат Роман народився 13.03.1932 р.) була спальня, де стояли поруч розміщені два дерев'яні ліжка, на яких спали батько і мамця, та окремо ліжечко (спершу для мене, відтак для брата). А коли ми підрости трохи, то я спав з батьком, а брат — з мамою. Незважаючи на те, що спали ми разом з батьками, батько привчив нас ще з дошкільного віку ввечері перед сном, роздягнувшись, гарно складати свій одяг та особисті речі, щоб при потребі вранці все можна було швидко знайти. Якось батько розповів нам, як в час минулої війни вночі раптом загорілась (мабуть від кулі) їхня хата в селі Вороблевичах і як батько, що спав тоді в хаті, завдяки тому, що все було гарно поскладане, зумів швидко винести з хати все найнеобхідніше.

Тому ми часто з братом нагадували одне одному, що все має мати своє місце («щоб легко знайти»), а ми маємо бути готові («якби горіло») швидко реагувати на непередбачені події. Батько навчав нас бути не вередливими до їжі («бо може бути голод і треба вміти їсти все»), не боятися вогню («якби горіло»), вміти забинтувати палець чи ногу («якщо скалічишся»), не «ревіти» голосно, коли впадеш і т. п.

Легко підсміхаючись, батько часто вказував нам на військовий пояс, ремінь, який ми називали «пас», що висів між двома дверима і який батько використовував для підгострювання бритви, якою голився.

— Якщо будете непослушні, то я змушений буду взяти «в руки паса», що висить за дверима. Тому краще слухайте тата і мамцю, щоб не слухати «пської шкіри», — часто пригрожував нам татко. Але за все наше життя, хоч не раз ми були і не дуже послушні, ніколи не «вживав паса» і ніколи нас суворо не карав. Найбільшою карою для нас були невеликі ляпаси від мамці «по задочку» або «по руках», якщо ми були нечемні, або «пхали руки не туди, де треба». А батько міг нас поставити в різні кути в кімнаті, щоби добре «передумали свої негідні вчинки», але ніколи фізично не карав.

В усі пори року батько вставав одним з перших і відмовляв молитви із часослова. Далі будив фірмана і давав з фірманом «коням їсти», а коли мав важливіші відправи в церкві, то тільки заглядав до коней, і йшов до церкви. Стайня була великою, ділилася на

дві частини: в одній стояли корови і телята, в другій — коні. Серед коней виділялась лиса кобила, яка була дуже прирученою і на якій їздили часто і ми з братом, коли були навіть зовсім малими. Ця лиса кобила майже щороку народжувала гарних лошаток, які, підрісши, поповнювали конюшню. Другий молодий кінь-каштан служив для верхової їзди батька. Наклавши легке сідло, батько часто їздив на ньому оглядати поле, парохіяльний ліс, а також «до хворих» (сповідати та потішити), які жили часто далеченько від плебанії «на верхах» та в горах. Це два коні служили для домашньої господарки, впрягались до «драбенястого воза», яким перевозились снопи, сіно та інше, або до «візка» (легшого), який вживався для поїздки «до міста» та в гості (переважно до інших священників). Найбільша із кімнат, яку називали «салон», була умебльована гарним чорним гарнітуром дерев'яних меблів (стіл, крісла, шафа). На центральній стіні, прикрашений вишиваним рушником, висів тризуб, а на окремому стільчику стояло погруддя Тараса Шевченка. Коли в селі з'являвся польський поліцай «на остро» (службово), давали знати всьому селу (лемки мали добре організовану сповіщальну службу), і мамця часто давала нам з братом команду «Приховайте тризуб». І ми знали, куди тризуб заховати, щоб не «познущався поліцай».

Один-два рази в місяць відбувався виїзд мамці (деколи з батьком) «до міста» (містечка Дуклі). До виїзду готувались ретельно: змазувались осі воза, готувався «рептух» (спеціальний великий мішок з ручницями, який заповнювався сіном або конюшиною і чіплявся до дишла воза на час підготовування коней), торби для закуплених товарів і т. п. На возі обов'язково знаходився ланцюг з гаком, яким при необхідності (при стрімких спусках в горах) можна було загальмувати колеса воза. Легкий віз (менші драбини) мав пересувні сидіння, що кріпились «лапами» до драбин. Їх (таких сидінь) могло бути два або і три. На вузькому вміщалося дві особи, на широкому чотири особи (повернуті до себе плечима). За селом треба було «вброд» переїхати гірську річку, яка хоч була неглибокою, але дуже бистою, що в період весни справляло деяку небезпеку (деколи перевертались вози). В містечку Дуклі нашу «фіру» (візок з кінями) залишали на постій в знайомого коваля, який мав кілька своїх помічників, що при приїзді оглядали ноги коней, чистили копита, при необхідності міняли під-

Церква в Кам'янці. О. Михайло Жеплинський в фелоні

кови чи окуття воза. А мамця відвідувала крамниці і купувала все необхідне «до хати». В список необхідного, крім іншого, включався перелік потрібних медикаментів, запас яких завжди зберігався «на плебанії». Час від часу родичі забирали і нас з братом до міста, де ми ходили «до фризієра» (в перукарню), до фотографа чи до лікаря. Лікаря, який був дуже досвідчений і «учинний» (добррозичливий), деколи батьки забирали з собою до села, де він, переночувавши у нас, на другий день відвідував хворих у селі, після чого хтось із наших, переважно фірман, відвозив його до міста.

Пригадується один цікавий випадок. Якось, зіскочивши з коня, прибіг до батька лемко-завадчанин і пролементував:

— «Отче, швиденько їдьте! На горі за цвинтарем смертельно поранили Християнка, помирає хлоп. Треба би висповідати!».

— Їдьте за доктором негайно, — скомандував батько, лікар сьогодні в селі (і вказав хату, де оглядав хворого лікар), а я зараз приїду. Батько швиденько побіг до церкви за найсвятішими дарами, а я з сестрінкою осідлали і вивели зі стайні кобилу. Батько скочив у сідло і помчав на місце події. Там побачив страшну картину. Побились два лемки і один із них вбив в саме серце завадчанину Християнку ніж. Потерпілий лежав із встромленим в серце ножом на траві. Через кілька хвилин з'явився лікар.

— «Добре, що не виймали ножа і потерпілий не втратив багато крові», — проказав лікар, і негайно приступив до операції. Тут же в польових умовах зашив кремезному лемкові серце і врятував йому життя. На здивування всіх Християнок вижив і часто приходив до батька та їздив до Дуклі та дякував батькові і лікареві за врятоване життя.

Роль фельдшера і знахарки виконувала в Завадці добра бабуся Шафранка. Її добродійні руки легко «знімали» всяку хворобу. Вона і банки вміла поставити, і ліки із зілля спрепарувати. Наша мамця, яка, як і більшість жінок священиків, також допомагала лемкам в лікуванні, давала високу оцінку медичним знанням Шафранки.

Батько був не тільки побожним священиком, здібним організатором, але і правдивим українським патріотом. В час, коли батько став парохом с. Завадки Риманівської на Лемківщині, велись змагання за впливи на лемків. Одні хотіли зробити їх «кацапами», другі — «поляками», треті — «щирими українцями». Тому треба було виявляти не тільки вміння і відвагу, але й певну толерантність та розуміння ситуації. Батько наш справлявся з цими завданнями дуже вміло.

Для відновлення церкви батько запросив здібного маляра Булковського, який гарно розмалював церкву в українському стилі. Під хорами батько попросив намалювати велику картину — Христос з човна повчає народ, а народ увесь одягнений в лемківську народну ношу. Для зображення людей позували натури — самі завадчани. То лемки дотепер згадують і вказують своїм нащадкам (коли відвідують Завадку): «Там твій дідо, а там прабаба, а там я ще малов дитинов у мами на руках».

Дуже гарно звучали дзвони із дзвіниці біля церкви в Завадці, якими вміло управляв паламар-дзвонар Ящак із своїми синами. А дяк Сеньо був великим мудрецем і проворним затійником всього нового. Він і співав гарно, і всякі нововведення в селі підтримував активно. Серед інших змайстрував саморобну «ворожилю», прилад, який передбачав погоду, разом з батьком змайстрували перший в селі радіоприймач «зі слухавками на вуха» і т. п.

Серед заслуг батька хочу відзначити організацію першої на Лемківщині української «Рідної школи» у присілку Кам'янка та першого дитячого садочка у присілку Абрамів. А батько тоді обслуговував три церкви: «матірну» в Завадці, і дочірні в присілках Абрамів і Кам'янка.

Батько сам обробляв землю (орав, сів, косив), водночас був у селі і адвокатом, і юристом, допомагав парохіянам і порадами, і вчинками. Завадчани зі всіма справами йшли до своїх «егомосця і їмості». Батько організував при плебанії і невелику бібліотеку, де можна було прочитати часописи чи позичити книжку.

На плебанії була дуже велика кухня, і коли відбувалося весілля лемків, то в церкві брали шлюб, а після цього приходили на плебанію потанцювати і поспівати «єгомосцю». Батько любив народні пісні і часто записував собі щось нового, почутого від лемків.

Пам'ятаю, як батько проваджував хлопців-завадчан, які йшли боротись і відстоювати незалежність Закарпатської України. Батько подарував їм тоді пістолет, який зберігав ще з часів, коли служив в Січових Стрільцях (УСС) та Українській Галицькій Армії (УГА).

Далі нам треба було з братом поступати в школу вчитися, і батько попросив єпископа перенести його на парохію ближче до якоїсь української гімназії. Так батько в 1938 р. одержав скерування і грамоту пароха в с. Наконечне Перше біля Яворова на Львівщині.

Досить широко наш виїзд із села Завадка в 1938 р. був описаний в газеті «Наш лемко», уривки з якої подано у книжці «Завадка Риманівська» (упорядники М. Старчак-Вавричин та Я. Швягла): «В селі Завадка Риманівська дня 4 травня ц. р. згромадилась біля приходського дому велика маса народу, поприходили старші газди й молодші, всі наче на який празник. Та не був це радісний день празника для завадчан, тільки сумний день прощання свого улюбленого душпастиря, з яким прожили вони у великій згоді і пошані впродовж 10 років. І саме наспів день, і всі прийшли попрощати Дорогого Духовного Провідника, що навчав слів Великої Правди й синівської любови. А треба знати, що в часі свого приїзду до нашої парохії застав В. пр. о. Михайло Жеплинський наше село забуте Богом і людьми» [2, с. 34]. І далі: «При виїзді лютого Душпастиря провадило його 42 фіри до станції в Івоничі. А згромаджені парафіяни вздовж цілого села усталися в довший шпалір і довго зі сльозами в очах дивилися, як поволі за Дуклянськими горами скрився їх Дорогий Батько Духовний» [2, с. 35].

Запам'ятався і мені цей день нашого прощання з Завадкою. Мої хлопці-друзі бігли довго, аж до переїзду через річку за нашим возом, і плакали. А далі ще довго дивились в наш бік і махали нам руками.

2. Побут в парохії с. Медвежа на Дрогобиччині

Ще коли батько о. Михайло Жеплинський був парохом в с. Завадка на Лемківщині, мені виповнило-

Весілля в Завадці Романівській

ся 7 років. І стало питання мого навчання в початковій школі. В той час на Лемківщині велась гостра боротьба і не було ще вирішено питання, якою мовою буде проводитись навчання на Лемківщині. Тому мої родичі вирішили віддати мене на навчання до початкової школи в с. Медвежа біля Дрогобича, де був парохом мій дідусь о. Йосиф Мизь.

Ото вже у віці 7 років я покинув рідну оселю і переїхав до дуже добрих і милих дідуся і бабусі в с. Медвежа та почав відвідувати Медвежанську двокласову початкову школу, в якій мій дідусь навчав дітей релігії. Священничий побут тут дещо відрізнявся від того, який я спостерігав на Лемківщині, тому варто його описати.

До парохії с. Медвежа, де парохом тоді був о. Йосиф Мизь, належало 1157 душ парохіян, 50 моргів поля, 21 морг лісу, 3 морги пасовиськ (за даними «Спис парохій... на 1924 рік» [3, с. 28]. Поруч з дерев'яною церквою Вознесіння Христового містився житловий будинок плебанії, який складався з досить просторої кухні з піччю для випікання хліба, трьома невеликими кімнатами та темним без вікон передпокоем з коміркою. До кімнат входилося із сіней. Праворуч знаходилась кухня, із кухні був вхід до спальні, із спальні через темний передпокій був вхід до салону — вітальні, з якої був вхід і до канцелярії пароха. З сіней був також вхід до канцелярії, так що можна було з сіней обійти усі кімнати і знову вийти в сіні. Крім того, із сіней був вхід в невеличку комірку без вікон, яка межувала через стіну з темним передпокоем. З темного передпокою були двері, через які був вихід на відкриту веранду та город. На піддашші веранди знаходилась велика голуб'ятня, де дідусь Йосиф плекав своїх улюбленців голубів. Увесь город був обсаджений гарними ялинками, на

О. Йосиф Мизь з дружиною Казимирою перед входом до плебанії. Село Медвежа (1940 р.)

городі, крім городини для щоденної потреби (морква, буряк, цибуля, часник і т. д.), бабуся вирощувала багато різних квітів та лікарських рослин. Ото ж увесь город приваблював не тільки кольорами, але й чудовими запахами. Поруч з городом дідусь посадив і по одному екземпляру рідкісних дерев: модрина, кедр, дуб та інше, а також кущі ліщини, росли агрест, чорна смородина, малина, порічки.

На протилежному боці хати-плебанії розташовувалося велике подвір'я, яке межувало далі з великим садом, в якому росло багато слив, яблунь, а також декілька груш. На подвір'ї була криниця, стодола і дуже великий будинок стайні з возівнею. У возівні стояли великий віз для сільськогосподарських робіт та візок для виїзду. Стайня була окремою для коней (дідусь дуже любив коней), в якій стояла пара коней, а коли ще був молодий син дідуса Богдан, мій вуйко, який згодом став священником, то в стайні ще стояв улюблений верховий кінь вуйка «Ванько». В корівнику було кілька корів (3—4), телятко, а також в окремій стайні бик-розплодовий, до якого приводили корів парохіяни з цілого села. В окремій завжди тримали одну-три свині. Одне найбільше приміщення, яке колись використовувалося як стайня, дідусь з бабусею переобладнали на світлицю-клуб, де проводились вистави драматичного гуртка, що

дуже активно діяв при парохії і яким керувала їмость Казимира, моя бабуся.

На подвір'ї була криниця, а біля стодоли — туалет.

В кухні стояло ліжко, на якому спала служниця Тася, яка була самотньою та стала неначе рідною в родині дідуса. Вона доїла корови і допомагала бабусі на кухні. Кухнею займалася сама бабуся, яка була великою майстринею в приготуванні їжі. Особливо любила готувати солодку їжу: різні налисники, компоти, повидло, торти і т. п. Наскільки пам'ятаю, хліба в бабусі на Медвежі майже не пекли, достатньо було того, що приносили парохіяни до церкви при відправі парастасів та ін. Приносили бабусі багато різних лісових ягід, меду та грибів, часто в обмін на різні ліки, на яких зналась і яких завжди було багато в бабусі. Курей на плебанії держали небагато, хоч був невеликий курник. Парохіяни часто приносили на плебанію і дарували курей. За різні відправи, які служив для них парох, селяни часто розплачувалися курятиною, маслом або іншими сільськогосподарськими продуктами, бо грошей у людей в селі було обмаль. А ще бабусю часто просили відвідати хворих, а після видужування в подяку за ліки, які отримували від їмості, дарували також кури, гуси, яйця, ягоди. Ще бабцю мою, їмость, дуже часто просили «потримати дитину до Христа», бути кумою. Бо було таке повір'я, що якщо дитину тримала при хрищенні жінка, в якій не померли діти і виросли великими, то така дитина житиме довго. Отож їмость Мизьова мала біля сотні похресників і похресниць, допомагала своїм похресникам, чим могла, а вони часто відвідували свою хресну і приносили їй ягоди, гриби, яких було багато, бо село Медвежа знаходилось серед лісів. А їмость обдаровувала своїх похресників цукром чи цукерками, які мала завжди в запасі, закупаючи їх в місті. Коней і бика обслуговував Петро Глова, родом з с. Хороброва, де наш батько о. Михайло Жеплинський був на першій парохії. Батько тоді заопікувався неповносправним Петром, який залишився круглим сиротою після смерті мами. В дитинстві вона поїла його відваром з маку, щоб тихо спав, поки працювала в полі. Від цього Петро втратив розумову вправність, не міг вчитися в школі, але фізично був добре розвинений. Петро спав на печі в кухні плебанії, любив тварин і легко знаходив порозуміння не тільки з усіма собаками, яких було декілька на господарстві о. Мизя, а і йому

легко покорялися усі коні і навіть бугай-бик, який покірно слухав тільки Петра.

Отець Йосиф Мизь сільськогосподарськими роботами безпосередньо не займався. Поле і частину пасовищ віддавав людям, які повертали відтак парохів частину врожаю та привозили готове висушене сіно до стодоли. Зате о. Йосиф любив тварин, держав завжди добру рушницю, з якою обходив поле та парохіяльний ліс. Вбивати звірів не хотів, стріляв тільки у вовків чи диких кабанів, які нищили посіви, розриваючи їх. Отож рушницю брав тільки для самооборони, бо в лісах часто зустрічав вовків чи інших хижаків.

Ще син о. Йосифа, Богдан, коли жив при родичах, організував при Медвежанській церкві своєрідну «гвардію» із парубків села, розробив для них навіть однострій. Вони стояли «на варті при Божім гробі» в час виставляння плащаниці, підтримували порядок на празниках, фестинах, багатолюдних зборах та маніфестаціях.

Їмость Мизьова організовувала в себе на плебанії в кухні у зимовий час курси вишивання і шиття. Сама їх вела, показувала дівчатам різного віку та молодим, як пошити вишивану блузу, сорочку, жупан, за купувала для курсів нитки, полотно. Вечорами жінки і дівчата в кухні, шиючи чи вишиваючи, співали багато різних пісень, які любила слухати бабуся та якими милувався і я зі своїм товаришем Грицем. Гриць жив поруч з плебанією, і хоч був від мене на кілька років старший, щоденно приходив до мене. Той Гриць Пільчак був надзвичайно здібним хлопчиком, цікавився усім, і ми швидко потоваришували. Він був моїм найкращим товаришем. Разом ми придумували різні забави. Гриць завжди носив при собі простий ніжик, яким міг з дерева чи буряка вирізати що захотів. Для нашої забави Гриць вирізав різні типи людей (хлопчика, парубка, дівчину, вчителя, священника, цигана, злодія), і навіть погруддя видатних людей (Т. Шевченка, С. Петлюри, Є. Коновальця).

Ми з Грицем часто, причаївшись в кухні на плебанії, слухали співи дівчат і молодих вишивальниць. Якось вони співали пісню, в якій розповідалось, що в сусідньому селі пройдисвіт вбив свою жінку, втік з в'язниці і кепкував собі з цього злочину, приспівуючи:

*Добрий вечір, дівки вам
Чумчура — чу-ру-ру!
Я вже жінку поховав,
Ку-ку!*

*Я вже жінку поховав
Чумчура — чу-ру-ру!
Я вже пару коней вкрав
Ку-ку!*

*Я вже пару коней вкрав
Чумчура — чу-ру-ру!
До в'язниці я попав
Ку-ку!*

В той час було хоч не так багато злодіїв, але діяли вони досить професійно, і поскільки Медвежа була посеред лісів, час від часу навідувались і в це село. Згадується, як дідуся одного разу розбудив раптовий гавкіт собаки, яка мала свою буди між плебанією і стайнями. Дідусь виглянув у вікно і побачив дві незнайомі постаті, які старалися зробити підкоп під хлівом-свинарником. Дідусь мав завжди наготові рушницю, зняв її зі стіни, набив патронами, відчинив кватирку і вистрелив в бік хліва. Злодіїв як вітром здуло, замовкла і собака, а дідусь холодно-кровно повісив стрільбу і пішов спати.

На другий день раненько, ще було темно (бо ранішні богослуження в будень відправлялися дуже рано), після Служби Божої до о. Мизя підійшов дяк і сказав, що на цвинтарі біля трупарні щось пишчить. Дідусь взяв палицю в руку і з дяком пішли на цвинтар, де побачили, що у свіжовикопаній могилі лежать дві молоді свинки, які пишчать час від часу. Як виявилось, їх злодії поцупили були в сусіда і тимчасово переховували на цвинтарі.

Ще був випадок, коли досить пізно ввечері постукала в двері плебанії закутана в хустку монахиня і попросила о. Йосифа Мизя її переночувати. Від вечері відмовилась і їй показали ліжко в темному передпокої, куди вона пішла роздягатись до сну. «Монахиня» видалась служниці Тасі підозрілою і Тася тихенько тайком заглянула через шибку дверей в темний покій, де переодягалась «монахиня», присвічуючи собі невеликим ручним ліхтариком. Зі здивуванням Тася побачила, що це не жінка-монахиня, а чоловік. Отож, викликали двох сусідських хлопців, які розмаскували злодія, що прикидався монахиною, і відвели в камеру, яка була в будинку «радниці» (сільської управи), звідки згодом забрала злодія поліція.

Їмость Мизьова вела драматичний гурток, який ставив вистави відомих українських класиків: «Москаль-чарівник», «Сватання на Гончарівці», «Наталка Полтавка», «Ой не ходи, Грицю» та інші.

Перед кожною виставою або під час антракту на сцені демонструвались так звані «живі образи-сценки», найчастіше на релігійні теми. Запамятала сценка «Адам і Єва». Відкривалась завіса, і на сцені, освітленій бенгальськими вогнями, глядачі бачили «Рай» — чудові дерева, обвішані яблуками. На одному дереві сидів змії. На сцену виходили Адам і Єва. Десь ізза сцени лунав голос Бога-Сотворителя про щасливе райське життя і заборону їсти плоди тільки з одного дерева. Далі змії спокушав Адама і Єву, а ангел виганяв їх з раю. Виступати в таких «живих образах» погоджувалось багато охочих, бо не треба було на сцені багато говорити і вивчати ролі. А їмость в таких «живих образах» випробовувала початківців і відбирала здібніших артистів до драмгуртка.

На горищі плебанії (стриху) було кілька скринь, в яких їмость тримала різний одяг («костюми») та ремамент драматичного гуртка. Деколи нам з Грицем дозволялось їх оглядати, провітрюючи їх, ми самі перевдягались і любувались усім цим. Отець Мизь був дуже дисциплінованим, жив за чітким розпорядком, всі речі знаходились завжди «на своєму місці», не любив, коли хтось їх переставляв. Тому його дружина робила порядки генеральні на плебанії тоді, коли отець їздив в сусіднє село «до млина», або виїжджав до своєї родини в Зборів чи до свого священика-приятеля.

Майже кожного понеділка їмость Мизьова вибиралася до міста Дрогобича «на закупи», щоб привезти «все необхідне до хати», а також свіжу пресу для дідуса. Деколи забирали до Дрогобича і мене.

Самі приготування для виїзду були дуже цікавими для мене. Викочувався з возівні візок-бричка, осі змащувалися «шміром», перевірялись сидіння та інше. У той час (1937—1938 рр.) було розпорядження уряду, що до кожного воза мала бути прикріплена табличка з написом, кому належить «ця фіра». Отож я мав обов'язок протерти табличку, яка чомусь мені дуже подобалась, була прикріплена справа до драбини воза, і на якій виднівся напис: «о. Йосиф Мизь, с. Медвежа, Дрогобицького воєводства». А внизу — такий самий напис польською мовою. Часто представники влади перевіряли перед в'їздом до Дрогобича наявність такої таблички і робили зауваження, що зверху має бути напис польською мовою, а внизу напис українською не обов'язковий, і вимагали змінити табличку. Але впертий о. Мизь наказав нічого не змінювати.

В Дрогобичі «фіра о. Мизя» заїжджала на подвір'я «пані Гані», де ставила свою бричку часто їмость Дуцькова, дружина о. Юліана Дуцька, пароха с. Летня біля Дрогобича. Їмость Марія Дуцько була родинною їмості Мизьової і зустрічі в Дрогобичі були вельми цікавими. А пані Ганя, яка запрошувала приїжджих до себе в помешкання, займалась розповсюдженням преси та розклеюванням афіш та оголошень в м. Дрогобичі. Отож від пані Гані їмості привозили для своїх мужів не тільки всю «свіжу пресу», але й різні свіжі новини. Придбавши в п. Гані все «для читва», в тому числі і для мене дитячі журнали «Світ дитини», «Малі друзі» і різні «Комікси», їмость Мизьова, моя бабуся, забирала мене «на місто», де мене особливо приваблювали крамниці із забавками. Далі ми йшли на базар, повний гамору. Особливо мені запамятались вигуки продавця п'явок, який репетував на цілий Дрогобич: «П'явки! П'явки! Купуйте молодичі і дівки!». Я довго зупинявся біля кумедно одягнутого одноногого дідуса, який крутив корбу катеринки, що вигравала певну мелодію, а на катеринці сиділа папуга, яка за окрему оплату дзьобом витягала «льос» (скручений в трубочку папірець, на якому були написані «пророцтва» (що кого чекає) або гарні вітання чи побажання (перед святами).

Потім ми з бабусяю заходили в крамницю, де купували булочку «кайзерку» зі смачною шинкою. При цьому я любувався, як машинка «на ляді» продавця тоненько відрізала гарні шматочки пахучої шиночки. Далі ще ми заходили в інші українські крамниці: «Народна торгівля», «Народна справа», в яких бабуся завжди давала «нашим українцям щось заробити», а також в цукерню, де мене пригощали морозивом. Придбавши для мене щось із забавок чи шкільного приладдя, ми заходили до п. Гані, щоб повернутись ще «завидна» на Медвежу.

Повертаючись з міста у Медвежу, на плебанії зустрічали нас кілька песиків і сам дідусь, який завжди виходив нам назустріч. Отець Мизь прикладав долоню до коней («чи не попірили дуже»), просив швидко їх розпрягати і накривати «деркою» в стайні, коли це було в холодну пору.

А далі ми заходили на плебанію і розповідали з бабусяю всім про побачене і почуте в Дрогобичі.

Ввечері Петро Глова брав ліхтар і відра та йшов з Тасею до стаєн. Тася доїла корови, а Петро кормив худобу і коней та приносив до хати відра з молоком.

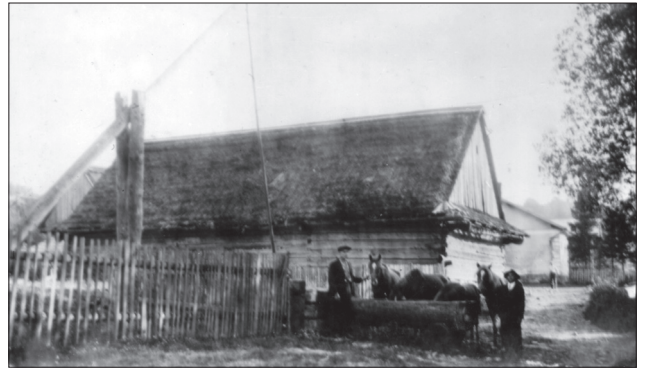
3. Побут в парохії с. Наконечне I

В парохії с. Наконечне I, що поблизу Яворова (майже як продовження передмістя Яворова), на час, коли ми прибули усією сім'єю туди (1937 р.), нараховувалось 2520 парохіян, 37 гектарів поля (значно менше, ніж в попередній Завадці Риманівській). Поруч з гарною, нещодавно відмальованою дерев'яною церквою Успіння Пресвятої Богородиці з двома бічними престолами, знаходилась (через дорогу) мурована плебанія (житло для священника). Церква була обгороджена суцільною дерев'яною огорожею з бляшаним дашком. Неподалік церкви знаходився приватний водяний млин п. Кіслінгера, який крутив також турбіну, що продукувала електроенергію. Крім житлового будинку власника млина, електроенергія подавалась також на плебанію і школу, розміщених через дорогу від млина. Таким чином млин, будинок Кіслінгера, школа та плебанія мали електричне освітлення, що для нас на той час було новиною. Ні в Завадці, ні на Медвежі електроосвітлення не було, і ми були приємно вражені цією новиною.

Будинок плебанії був також значно менший, ніж в Завадці, і складався всього з чотирьох кімнат, невеликого передпокою і комірки (розміщенням нагадував планування плебанії на Медвежі). Перед нашим приїздом в Наконечне I попередні парохі, правда, добували до господарських приміщень, поряд з будинком плебанії, ще так звану «стару кухню», в якій була піч для випікання хліба і яку сполучили з основним будинком великим критим перехідним коридором із входом з подвір'я. Через цей вхід по коридору входилося або праворуч до «старої кухні», або ліворуч до основного будинку. В основному будинку плебанії праворуч був вхід до кухні, а ліворуч до канцелярії пароха. З кухні був вхід до спальні, а зі спальні через темний передпокій вхід до вітальні-салону, з якого заходилося і до канцелярії пароха. Отож поважні гості, як правило, входили через канцелярію до вітальні, а свої близькі та рідні через кухню, спальню і темний pokій. Під будинком плебанії була простора пивниця.

В господарських приміщеннях, які знаходились під одним вкритим бляхою дахом, містилася комора, дровитня, возівня, стайня для коней і корів, хлів для свиней і курятник, та добудований при будинку туалет.

На подвір'ї була також криниця з журавлем і копитом для поїння худоби.

Коні о. Михайла Жеплинського біля криниці на плебанії. Крайній справа молодий дяк Іван Балутянський

Дещо далше від житлового будинку знаходилась стодола, в якій по обидва боки току (на який заїздили вози і де проводився обмолот снопів), знаходились великі засіки для складування снопів, сіна та соломи.

Перед подвір'ям з північного боку знаходився невеликий город, обсаджений кущами порічок, а з південного боку, від дороги, невеликий квітник з кущами бузку. Вся територія плебанії була обгороджена залізною сіткою з брамами-воротами від гостинця на півночі і дороги вздовж села на півдні. Далі на південь, через дорогу, був великий город, на якому вирощували капусту, цибулю та іншу городину, а також садили картоплю. Біля дороги від села росли кілька дерев морви (шовковиці) з дуже солодкими ягодами. Це для нас було також новинкою. Цих дерев ні я, ні брат в Завадці, на Медвежі чи Вороблевицях і Дрогобичі не зустрічали.

Як тільки наш батько о. Михайло Жеплинський переїхав на парохію в с. Наконечне I, я переїхав зі с. Медвежа від бабусі і дідуся також в Наконечне, чим я дуже був втішений, бо почав тепер знову жити з батьками і братом Романом. Наша тіточка сестра вийшла заміж за лемка Кирпана і залишилась в Завадці. А до нас в Наконечне зі мною з Медвежі переїхала дівчина-сирота Теодозія Коваль, яка мала бути у нас за служницю, наглядати за мною та братом, помагати мамці на кухні і в городі. Ми кликали її цюцюєю Фесею, вона з нами перебула всі воєнні лихоліття і стала майже рідною.

Тепер в Наконечному господарка о. Жеплинського дещо зменшилась, було всього три коні і три чи чотири корови. Не було спершу постійного фірмана, і тому нам з братом доводилось допомагати в домашньому господарстві, особливо згодом з приходом радянської влади. Дуже запам'яталось «різання січки»

перед святами на ручній січкарни, щоб забезпечити кормом коней і корів. Цим займались батько, Феся і я з братом. Вперше ми з братом, коли брат децю підріс, допомагали батьковій орати поле, возити сіно. Батько любив ці роботи і змалку залучав нас до них.

В Наконечному великих господарів майже не було, земля була не дуже врожайною, переважно піснувала. Тому жителі села займались ремеслом: виготовленням сит і решіт, а також дерев'яних вішаків та дитячих іграшок-забавок, які розфарбовували типовими гарними візерунками. Сита, решета та іграшки вивозили і продавали й далеко за межами Яворівщини. Для того і в Польщі, і навіть в Німеччині мали своїх представників, до яких завозили «свій товар» для продажу-збуту. А в самому селі громада закупила в жида колишню корчму, переобладнала її і розмістила в цьому будинку в одній кімнаті велику крамницю «збуту своїх виробів», а в другій — Музей Яворівської іграшки та виробів з Наконечного. Цей музей, повний краси, як і крамничка, зачаровував нас з братом, ми довго любувались його розмаїттям. Будинок цей назвали в селі коротко: «Збут!»

Недалеко від цього будинку посеред села стояв будинок читальні «Просвіта». В ньому був глядацький зал зі сценою, кімнатою гардеробною та читальнею, а також крамниця. Прибувши в Наконечне, о. Жеплинський напередодні війни допоміг придбати до читальні вперше ламповий радіоприймач, що було в той час новинкою для села. Послухати радіо до читальні стало приходити чимало бажаючих, з якими велася велика освітня й організаційна робота.

В читальні проводились регулярно збори членів «Просвіти», їмость Наталія Жеплинська стала активісткою «Просвіти». Там збиралось спортивне товариство «Луг», головою якого було обрано о. Жеплинського. Луговики мали свій однострій, близький до військового. Замість крісів робили вправи однаковими дерев'яними палицями, стояли в почесній варті при плащаниці, підтримували порядок на урочистих походах, святах, фестивалях.

В селі Наконечне І була також гарбарня з обробки та виправлення шкір, в якій працювали жителі села і очолювали її парохіяни інженери Юліян Бик та Гавриїл Мацула. При гарбарні була і крамниця, в якій можна було придбати різні види шкіри та шкіряні вироби. Гарбарня подавала гудки за годину до початку роботи, на початку і в кінці обіду та ввечері вкінці ро-

боти. Ці гудки допомагали жителям села орієнтуватися в часі (особливо пастухам, які пасли корови).

Всім жителям села Наконечне назавжди запам'ятався чудово організований в читальні в 1939 р. під керівництвом їмості Наталії Жеплинської великий масковий бал. Вражали костюми історичних та літературних персонажів. Запам'яталось назавжди організоване в цьому ж році отцем парохом спільне Великодне свячене. Навколо церкви були розставлені накриті столи та лави, на яких кожна родина села розклала великодній сніданок. Після освячення і промови о. пароха все село засіло до Великодньої трапези. А далі всі брали участь в гаївках під передзвін великодніх дзвонів. На жаль, воєнне лихоліття не дало можливості продовжити цю традицію.

В час війни через село Наконечне пройшов фронт, а парох в ці дні залишав церкву відкритою, щоб на випадок пожежі можна було децю врятувати. Паламар, який мешкав поруч, наглядав за церквою, в яку час від часу заходили помолитись і жителі села.

Отець Жеплинський, колишній січовий стрілець та учасник Першої світової війни, був дуже рішучим у складних небезпечних випадках, умів швидко приймати необхідні рішення. В час перших днів окупації німцями Галичини в Другій світовій війні, коли його повідомив паламар, що до відчиненої церкви зайшов німецький есесівець, отець поспішив туди. Зайшовши в церкву, він побачив, що німець зайшов через відчинені Царські врата церкви до святилища, приступив до престолу і тримає в руках золоту чашу. Автомат німець поклав на столику-тетраподі перед Царськими вратами, отож отець взяв в руки покинутий автомат і, спрямувавши його в бік есесівця, крикнув по німецьки:

— Руки вгору! Що ти тут робиш?

Німець був заскочений, почувши німецьку команду, поклав чашу на престіл і став, мов вкопаний.

— Виходь негайно з церкви, — наказав знову по німецьки отець, — і щоб я тебе тут більше не бачив!

Німець помаленьку почав виходити з церкви, і коли він покинув церкву, отець кинув за ним автомат, швидко закрити кованих входні двері церкви і піднявся на хори, спостерігаючи, як німець підняв автомат та попрямував до мотоцикла, що стояв на дорозі. Через хвилину мотоцикл з двома есесівцями від'їхав в бік лінії фронту.

Настав неспокійний час німецької окупації України. Німці, як і більшовики, арештовували українських

патріотів, ліквідували більшість українських шкіл та гімназій. Була ліквідована і українська гімназія в Яворові. Я з братом Романом були змушені перейти вчитися до Дрогобицької гімназії. Тут довелося зазнати голоду, бути свідками розстрілу фашистами українських патріотів, нищення євреїв та інше.

...Йшов тривожний 1944 рік. Ставало очевидним, що гітлерівська Німеччина війну програла, фронт відкочувався на Захід. Нас, учнів Дрогобицької гімназії, розпустили на канікули, і ми повернулись в Наконечне. В середині липня 1944 р. яось під вечір до нас завітав лікар, письменник і визначний політичний діяч Юрій Липа, який жив тоді в м. Яворові і з яким наші родичі були добре знайомі. Ми цілою родиною саме повернулись з поля додому і стали свідками хвилюючої розмови батька з Юрієм Липою. Завжди спокійний та врівноважений, він деколи вступав до нас, коли відвідував поранених чи хворих бійців УПА, які лежали в Наконечному. На той раз п. Юрій видався нам незвично збудженим та зажуреним. Після привітання він схвилювано спитав батька, що далі плануємо роботи і радив батькові виїхати з родиною на Захід, якщо треба — обіцяв допомогти. Але тато рішуче заперечив і пояснив, що розуміє, яка небезпека з приходом більшовиків йому, як священнику, загрожує, але як пастир не може покинути своїх парохіян. Далі батько переконував п. Юрія, що саме йому (Липі) загрожує ще більша небезпека з приходом більшовиків і він як визначний політичний діяч повинен разом з родиною покинути Яворів і переїхати на Захід. Але п. Юрій в свою чергу доводив, що він пов'язаний із шпиталем бійців УПА і зобов'язаний надавати першу медичну допомогу пораненим героям.

Попрощавшись, наш гість виїхав до Яворова. Це була остання наша зустріч з Юрієм Липою. Десять місяців ми довідалися, що Юрій Липа був замучений більшовиками в сусідньому селі Бунові. Всім нам було важко повірити, що такої великої людини не стало.

Багато довелося пережити парохів о. Жеплинському і в час більшовицької окупації. Неподалік від села розміщувався підпільний шпиталь повстанців УПА, в селі у багатьох хатах були подвійні стіни, за якими лежали вже децю одужалі, але ще немічні поранені повстанці. В нічну пору село майже повністю контролювалося повстанцями. Про це знали енкаведисти району і в нічну пору село обминали. Щоб

не наражати село на великі облави, бандерівці також намагались уникати сутичок. Перед черговими виборами в усіх селах для охорони виборчих дільниць, на які робили наскоки групи УПА, ліквідуючи списки виборців, були розміщені військові гарнізони. В Наконечному такий гарнізон на чолі із старшим лейтенантом євреєм Н. було розміщено в приміщенні плебанії, що була неподалік від виборчої дільниці. Яюсь увечері до о. Жеплинського підійшов начальник гарнізону ст. лейтенант Н. і попросив пароха на секретну розмову. В розмові комендант признався, що йому дорікають і дивуються, чому в Наконечному, яке «кишит от бандеровцев», не нападають і не підривають виборчої дільниці. Отож комендант поділився з парохом своїм планом:

— «Если на нас не нападают, — сказал по секрету комендант, — мы сами организуем это нападение!».

І коли парох дав слово, що нікому про це не розкаже, комендант поділився своїм задумом.

— «Сегодня ночью в 3.30 разбудите всю свою семью и ложитесь на пол. Ваш дом будет обстрелян. Особенно не волнуйтесь. Обстреливать будут только со стороны кухни по окнам. Вы лежите в спальне».

І дійсно, все відбулось згідно зі сценарієм, придуманим комендантом.

Після «обстрілу» ранком приїхала «комісія» з Яворова, коменданта похвалили, що «отбил нападение бандеровцев», голові сільради наказали встановити нові шибки в розстріляні віконні вікна. А коменданта подали для нагородження і присвоєння чергового військового звання.

Пароха Наконечного, як і інших священників, час від часу викликали в районне управління МВД і запитували про бандерівців. Там вельми дивувалися, коли парох Наконечного, на відміну від багатьох інших священників, казав:

— У нас вночі в Наконечному кишить від бандерівців. А ви, енкаведисти, сидите тут в районі і нас допитуєте. Заглядаєте в село тільки вдень з великою охороною. А ви прийдіть без охорони вночі, самі побачите!

Після таких заяв енкаведисти замовкали. Тим більше, що батько казав, що партизани деколи приходять і на вечірні відправи та сповідаються.

— Але з Наконечного немає нікого. Вони вчать від вас, то ж з наших околиць хлопці воюють подалі від своїх осель. Ви ж в наших сторонах тримає-

те у військових з'єднаннях переважно хлопців з далеких областей і республік — казахів, узбеків. Бандерівці вчать у вас. Вони теж не дурні біля своїх домівок тримати. А ті, що сповідаються у мене, мені не знайомі. І зовсім не убивці, як ви розумієте. Ті, що вбивають, до сповіді, як правило, не приходять!

Зрозумівши, що ні завербувати, ні залякати о. Жеплинського їм не вдасться, енкаведисти внесли родину пароха в список на виселення в Сибір, тим більше, що йшла організація колгоспів в селах, а приміщення плебанії в Наконечному дуже підходило для розміщення правління колгоспу. Після виселення в Сибір першої партії парохіян парох с. Наконечне написав заяву, в якій повідомляв, що віддає для розширення школи в селі приміщення плебанії, а для свого життя просить віддати одну із домівок виселених в Сибір жителів села. Таким чином батько поставив в дуже незручне становище енкаведистів. На плебанії розмістилась школа, за що пароху прийшла подяка від Райвно, а священник з дружиною та сестрінкою переїхали в домівку виселеного в Сибір Хархаліса. Таким чином затрималась можливість організації колгоспу в Наконечному, через брак приміщень, бо приміщення було віддано школі, а родина Хархаліса, після повернення з Сибіру, була вдячна пароху за збереження в цілості їх домівки, яку парох повернув родині, а сам переїхав в інший будинок. В Сибір, правда, були виселені ми — сини пароха, які були студентами Львівського політехнічного інституту і грали на бандурах в інститутській капелі бандуристів. Відбувши п'ять років сибірської каторги, сини Богдан та Роман застали батьків вже в іншій домівці.

Священничий побут українських священників Галичини першої половини минулого століття цікавий сво-

їм розмаїттям та характерними здобутками. Вивчення його допоможе краще пізнати окремі ділянки рідної історії та культури.

1. *Дзерович Юліян, отець. Як то Русь ходила слідами Данила / о. Юліян Дзерович. — Жовква : Друкарня оо. Василян, 1907.*
2. *Завадка Риманівська / уряд. Марія Старчак-Вавричин та Ярослав Швягла. — Львів : Видавничий відділ ЛНАМ, 2006. — 188 с.*
3. *Спис парохій і священників греко-католицьких Злучених Єпархій Перемишльської, Самбірської і Сяніцької. 1924 р. — Перемишль : Накладом Єпархіяльного Духовенства, 1923.*

Bohdan Zheplynsky

ON UKRAINIAN PRIESTHOOD'S MODE OF LIFE IN GALICIA at the first half XX c.

Manners of life by Ukrainian clergy during quite complicated epoch, i. e. through the first half XX c. have not been studied sufficiently as for now. In the article that has been exemplified by life stories of my father and grandfather as well as others then-a-day priests whom I knew have been described some characteristic episodes of their lives and activities.

Keywords: clergy's manners of life, history, Prosvita (the Enlightenment) society, Ridna Shkola (the Native School) society.

Богдан Жеплинський

БЫТ УКРАИНСКИХ СВЯЩЕННИКОВ В ГАЛИЧИНЕ первой половины XX века

Быт украинского духовенства в очень непростой период — в первую половину XX ст. — освещен недостаточно. В статье на примере жизни моего отца, деда и известных мне тогдашних священников очерчиваются характерные эпизоды из их жизни и деятельности.

Ключевые слова: священнический быт, история, «Провсита», «Ридна школа».